

Boekbesprekingen

Reitsma, Jan (2007), *Religiosity and Solidarity. Dimensions and relationships disentangled and tested*, (proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen), pp. 134, ISBN 978-90-811956-1-4; (ICS-dissertation nr. 135).

Jan Reitsma heeft in *Religion and Solidarity* onderzocht in hoeverre verschillende aspecten van religiositeit samenhangen met verschillende vormen en doelen van solidariteit. Kerkleden en trouwe kerkgangers zijn actiever in het vrijwilligerswerk en royaler in geefgedrag, dat is al lang bekend. Dat is dan ook niet de verdienste van het Engelstalige proefschrift *Religion and Solidarity*. Reitsma probeert in een paar stappen verder te komen.

Om de verschillende aspecten van religiositeit te operationaliseren gebruikt hij enerzijds de dimensies van religiositeit volgens Glock en Stark. Reitsma werkt hiervan vier uit: overtuigingen, gedrag, consequenties en ervaringen (de vijfde, kennis, blijft buiten beschouwing). Anderzijds gebruikt hij het onderscheid naar religieuze oriëntatie, te weten intrinsieke, extrinsieke en quest oriëntatie. Binnen het begrip solidariteit worden onderscheidingen gemaakt: formeel (gepland), versus informeel; direct (mensen met een hulpvraag helpen) versus indirect (geld geven aan liefdadigheid) of naar het doel (religieuze organisaties versus seculiere).

Voor de analyse maakt Reitsma grotendeels gebruik van bestaande data uit diverse Europese landen. Op een inzichtelijke en nauwkeurige manier worden daartoe de te onderzoeken grootheden uitgewerkt en wordt vervolgens statistisch onderzocht hoe houdbaar geformuleerde hypothesen zijn. Op grond daarvan kunnen conclusies worden getrokken. Die nauwkeurigheid heeft tegelijk zijn beperking. De uitkomsten van dit proefschrift laten zich niet in een aantal korte uitspraken samenvatten. Daarvoor is de thematiek te complex en zijn de uitkomsten te genuanceerd.

Het wordt vervolgens nog weer iets complexer als Reitsma ook onderscheid gaat maken tussen collectieve en individuele religiositeit. Je kunt het voorgaande ook iets onvriendelijker zeggen: Reitsma presenteert zoveel gegevens, dat je moeilijk door de bomen het bos kan blijven zien en je dus na het lezen van de studie afvraagt wat je nu eigenlijk hebt geleerd. Toch weet Reitsma uit de veelheid van gegevens mooie resultaten op te vissen. Ik noem er slechts een paar. Frequente kerkgangers, mensen met dogmatische overtuigingen en personen die consequenties trekken uit hun religiositeit voor het dagelijkse leven, geven naar verhouding meer aan goede doelen. Dit laat dan zien dat het niet alleen door groeps codes of groepsdruk veroorzaakt wordt dat men geeft, maar dat er factoren aan het geefgedrag ten grondslag liggen die inherent zijn aan de religiositeit. Men geeft blijkbaar handen en voeten aan wat men met de mond belijdt (heb uw naaste lief, bijvoorbeeld).

In dit verband komen we nog meer verrassende conclusies tegen. Wanneer respondenten vrienden hebben met dezelfde religieuze overtuigingen heeft dat een negatief effect op het geefgedrag. Wanneer het geefgedrag voor een belangrijk deel zou worden beïnvloed door de mate waarin men is geïntegreerd in een groep religieus gelijkgestemden, zou je het omgekeerde verwachten. Reitsma schrijft het gevondene dan ook toe aan het omstanders-effect: men rekent er blijkbaar op dat de omstanders (ook) wel zullen helpen.

Rondom het vrijwilligerswerk concludeert Reitsma dat aspecten van individuele religiositeit (o.a. bidden, mediteren) belangrijker zijn dan aspecten van collectieve religiositeit (o.a. kerkgang en lidmaatschap). Dat betreft zowel vrijwilligerswerk voor religieuze als seculiere organisaties. Overigens zijn die effecten niet altijd positief. Particularistische overtuigingen (dus het idee dat jouw godsdienst beter is) heeft een negatief effect op seculier vrijwilligerswerk.

De studie biedt te veel conclusies om ze hier stuk voor stuk te bespreken. Zoals gezegd is het daardoor geen studie om mooie *oneliners* uit te halen. Maar daar is een proefschrift natuurlijk ook niet voor geschreven. Wat het wel wil zijn, namelijk een gedegen wetenschappelijk onderzoek volgens de regels der kunst uitgewerkt, is het zeker. Het biedt daarbij inzicht in de huidige stand van zaken en kan ook als naslag dienen bij het operationaliseren van begrippen. Kortom: een mooie gedegen studie die nuances aanbrengt in het onderzoeksveld van religie in relatie tot vrijwilligerswerk en geefgedrag, en laat zien dat niet zozeer het georganiseerd zijn de relatie tussen religiositeit en vrijwilligerswerk legt, maar even zo goed overtuigingen en daarmee aan religiositeit inherente zaken.

Gert de Jong,

(onderzoeker bij Kaski, bureau voor onderzoek en advies over religie en samenleving, Nijmegen)

Knibbe, Kim (2007): *Faith in the Familiar. Continuity and Change in Religious Practices and Moral Orientations in the South of Limburg, the Netherlands*, (proefschrift 2007 VU Amsterdam).

In 2007 is Kim Knibbe op de studie *Faith in the Familiar* gepromoveerd. Haar dissertatie maakt deel uit van het onderzoeksprogramma 'Tussen Secularisering en Religionisering' van het departement Sociale en Culturele Antropologie van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Ze beschrijft de aard en plaats van religie in hedendaags Zuid-Limburg tegen de achtergrond van de veranderingen in de Nederlandse samenleving en in de Rooms-Katholieke Kerk sinds de Tweede Wereldoorlog. Voor de beschrijving gaat de auteur in op de rol van religie in morele oriëntatie, waarbij lokaal ingebedde vormen van religie aan bod komen.

Allereerst beschrijft Knibbe de veranderingen in het morele discours in de Katholieke kerk: van het 'mechanisme van de sacramenten' waarmee de geestelijkheid greep hield op de mensen, naar een 'fluïde democratie', waarbij de kerk niet meer als sacraal instituut